

ОЗЕРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЖОҚАРЫ ХӘМ ОРТА АРНАУЛЫ
БИОЛОНДИРИЙ МИНИСТЕРИЛІК

Әжімназ атындағы Некис
мемлекеттік педагогикалық
институты

КУБЛА АҒАЛБОЙЫ
БІРЛІГІНДІК ЛӘР
ТУРДЫ ШАКТИ САКЛАУ, КАЙТА
ПІКЛЕУ ХӘМ КОРГАУДЫН
ЭКОЛОГИЯ ЫҚ МӘСЕЛЕДЕРІ.

Халық арасынан ғылыми-теориялық
конференциясы
МАТЕРИАЛЛАРЫ
П-бөлім

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-теоретической
конференции
Часть II

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ
ОХРАНЕНИЯ ВОССТАНОВЛЕНИЯ
И ОХРАНЫ БИОЛОГИЧЕСКОГО
РАЗНООБРАЗИЯ ЮЖНОГО
ПРИАРАЛЬЯ.

ВБВЕК

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
«GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2019: CENTRAL ASIA»
ASTANA, KAZAKHSTAN, MARCH 2019

биологик үзінга хосликлари, минерал үгітлар, пестицидлардан норационал фойдаланиш, тұрғыннинг геологияк ва агрокимёвий хусусиятлари сабаб бұлади [13].

Құрғошин билан захарланиш одамларға ҳали антик даврда ёк сатурнізм ёки плюмбизм сифатыда маълум бўлиб, алохуда касаллик белгилари эрамиздан олдинги 370 йилларда Гиппократ томонидан тасвирланган. Ҳозирги вактта құрғошин атроф-мухиттіннің кучли ифлословчеси сифатыда маълум бўлиб, унинг ҳар йили саноат ва транспорт томонидан чиқарилиши 400 000 тоннани ташкил этиб, бу одамларнинг, айникса, болаларнинг саломатлигига жиddий ҳавф солиши мүмкін [12-14].

Организмга құрғошин тушишининг асосий йұлы овқат ҳазм килиш йұллари хисобланади. Құрғошиннинг сүрилиши ўт кислоталары ёрдамида күчайтирилади ва тұлғык ёки кисман оч қолиша кучаяди. Кальций, темир, магний, озік толалари, бириктирувчи тұқимали оқсиллар құрғошиннинг сүрилишини камайтиради.

Құрғошин организмдағы нажас, пешоб, тер ва күкрап сутти билан чиқиб кетади. Құрғошиннинг кондаги концентрацияси мөйөрда 1,45-1,93 мкмоль/л оралығыда бўлади. Унинг 2,9-3,86 мкмоль/л концентрацияси ушбу элементтінгі биокимёвий силжишларни пайдо килади [13].

Құрғошиндан захарланишда, биринчи навбатда, қон яралыши аъзолари, асаб тизими ва буйраклар шикастланади. Құрғошиннинг захарловчи таъсири бошқа оғир металлар каби оқсилларнинг СН-гурхы функционал чекләниб қолишидан иборатдир. Кейинчалик умумий мадорсизлик, бош оргиги, бош айланиши, оғиздегі нохуш таъм, иштаха یүқолиши, тана массасининг камайиши, қабзият, абдоминал оғриқлар ва анемия белгилари пайдо бўлади.

Құрғошиннинг овқат рационы билан бирга тушишини максимал даражада камайтиришда маҳсулотларнинг у билан ифлосланишининг барча йұлларини чеклаш лозим [11-14].

Мишьяқ озік-овқат маҳсулотларнинг энг күпроқ захарли компонент-ларидан бири хисобланади. Унинг уч валентли бирикмалари инсон учун энг күп ҳавф солувчи бўлиб, биосфераны ушбу элемент билан ифлослантирувчи асосий манбалары электростанцияларнинг ташланмалари, металлургия саноатининг ишлаб чиқарыш оқавалари, таркибда мишьяқ бўлган пестицидлар ва агрокимёвий моддалардир. Инсон организмидеги инкорпорациялаш оқибатида мишьяқ қонға тушади, кейин асосан жигарда, мушак тұқымаларыда, буйракларда, кораталок ва тери қопламаларыда тұпланади. У плацента түсіғи орқали ҳам үтиш кобилятиға зәғ. Организмда ноорганик мишьяқ моновар диметилланган бирикмаларга айланиб, улар организмдан асосан пешоб орқали чиқарып юборилади. Мишьякнинг ярим чиқарилиш даври 10 соатдан бир неча күнгача чўзилади. Уч валентли мишьяқ күпгина, шу жумладан, таркибда сульфидгидрилланган гурухлар мавжуд бўлган ферментларнинг фаоллигини пасайтиради [13].

Кейинги йилларда дүненинг ривожланған мамлакатларда сув ва ҳавонинг, тұрғыннинг ифлосланиш даражасы ғана ошиб, жиddий экологияк танглик вужудда кела бошлади. Дәхқончиликда, бөгдорчиликда, мева ва сабзовотлар етиштириш жараённан кимёвий үгітлардан фойдаланишининг мутассил кенгайиб бориши етиштириләтган озік-овқат маҳсулотларнинг ҳаёт учун ҳавфлилік даражасини белгиланган мөйөрлардан анча ошиб кетишига олиб келмоқда [1, 2, 5, 8].

Адабиётларда қайд қилинишича, Республикализмнинг арид зоналарыда оғир металларнинг улуши иккى баробаргача ортган. Эриган шаклдаги оғир металларнинг миграцияси $Pb < Cd < Hg$ тартибida ортиб борған. Дарёларнинг уртаса лойқаланған сувларыда құрғошиннинг миқдори 90% гача, кадмийнинг миқдори 30-50% гача мөйөрдан ортганлығы аникланған. Кадмий тузлары республикамыздагы карбонатлы ва сульфидли рудаларда, айникса, күп учрайди. Кадмий тузлары билан ифлосланиш металлургия, тог-

биологик үзінші хослиллары, минерал үтіктар, пестинцилдердан порационал фойдаланыш, тұрғынның геологияк да агрокимбеттің құсусиятлары сабаб булади [13].

Күргөшин билли захарланиши одамларга ҳали антик даррдашт сатурнизм ёки плюмбизм сифатида маълум бўлиб, алоҳида касаллик белгилари эрамиздан олдининг 370 йилларда Гиппократ томонидан тасвирланган. Ҳозирги вактда күргөшин атроф-муҳитининг кучли ифлословчиси сифатида маълум бўлиб, унинг ҳар били саноат ва транспорт томонидан чиқарилishi 400 000 тоннани ташкил этиб, бу одамларининг, айникае, болаларнинг саломатлигига жиҳдий ҳафф солиши мумкин [12-14].

Организмга Құрғашин тушишінің асесінің әули оқытат қазы қишлиш үйлары ҳисебланады. Құрғашиннің сұрылышы үт киелоталары әрдамнанда күчтілірлады да түлік әкім кисманың оқолишінде күчтілір. Калыңай, темир, магний, озік толалары, бириктірүүчі түкималы оксиллар Құрғашиннің сұрылышинин камайтырады.

Күргөзин организмдан најас, пешоб, тер ва күкрак суттى билан чиңкіб кетады. Күргөзиннинг концентрациясы мөлдөрда 1,45-1,93 мкмоль/л оралғига бұлады. Униг 2,9-3,86 мкмоль/л концентрацияси ушбу элементтің блокимевий силжиншарни нафло килады [13].

Күргөшидан захарланишда, биринчи наебатда, көн яралыш айылари, асаб тигитми үзүптарлар шикастланады. Күргөшиниң захарловчы таъсири бошқа оғып металлор каби оқсилларниң СН-гүрухы функционал чекланиб қолишидан иборатдир. Кейинчалик умумий мадорсизлик, баш оғрығы, баш алланышы, оғыздагы ноҳчү тәым, иштаха йүқолиши, тана массасининг камайши, қабзият, абдоминал оғынклор ва анемия белгилари пайдо бўлади.

Кўргашининг овқат рациони билан бирга тушишини максимал даражада камайтиришда махсулотларнинг у билан ифлосланишнинг барча Лўлларини чеклаш лозим [11-14].

Мишияк озик-овқат маҳсулотларининг энг күпроқ заҳарли компонент-ларидан бирни ҳисобланади. Унинг уч валентли биринчилари ишон учун энг күн ҳафф солувчи бўлиб, биосферани ушбу элемент билан ифлослантирувчи асосий манбалари электростанцияларининг ташланмалари, металлургия саноатининг ишлаб чиқариш оқавалари, таркибида мишияк бўлган пестинцидлар ва агрокимёвий моддалардир. Ишон организмидаги инкорпорациялаш оқибатида мишияк конга тушади, кейин асосан жигарда, мушак тўқималарида, буйракларда, кораталок ва тери қопламаларида тўпланади. У плацента тўсиги орқали ҳам ўтиш кобилиятига эга. Организмда иоорганик мишияк монови диметилланган биринчиларига айланниб, улар организмдан асосан нешоб орқали чиқариб юборилади. Мишиякининг ярим чиқарилшин даври 10 соатдан бир неча кунгача чўзилади. Уч валентли мишияк кўпичка, шу жумладан, таркибида сульфидгидриланган гурухлар мавжуд бўлган ферментларининг фаолигини пасайтиради [13].

Кейинги билларда дунганинг ривожланган мамлакатларида сув ва ҳавонини, тупроқнинг ифлосланиш даражаси ниҳоятда ошиб, жиддий экологик таанглик вужудга кела бошлади. Деконишиликда, бодорчиликда, мева ва сабзовотлар етиштириш жаҳранинда кимёвий ўғитлардан фойдаланишининг мутассис кенгайиб бориши етиштирилаётган озиқ-овқат маҳсулотларининг ҳаёт учун ҳавфлиник даражасини белгиланган месъёрлардан алча ошиб кетишига олиб келмокда [1, 2, 5, 8].

Адабиётларда қайд килинишича, Республикаизининг арид зоналарида оғир металларнинг улуши икки баробаргача ортган. Эринган шаклдаги оғир метшіларнинг миграцияси $Pb < Cd < Hg$ тартибida ортиб борган. Даиреларнинг ўртача лойқаланган сувларидан күргөшинининг микдори 90% гача, кадмийнининг микдори 30-50% гача мөърдан ортгандык анниланған. Кадмий тузларни республикамиздаги карбонатлы ва сульфидли рудаларда, алника, күп учрайды. Кадмий тузларни билан ифлосланиш металургия, тог-

ОЗЕРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЖОҚАРЫ ХӘМ ОРТА АРНАУЛЫ
БИЛИМ СЕНДИРИУ МИНИСТЕРИЛІГІ

Әділкіндер атындағы Некес
мемлекеттік педагогикалық
институты

КУЛДА АРАТ БОЙЫ
БИОЛОГИЯЛЫҚ ӘР
ТҮРЛІ ШАКТИ САҚЛАУ КАЙТА
ПИКЛЕУ ҲӘМ КОРГАУДЫН
ЭКОЛОГИЯ ДЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРИ.

Халық аралық мәдени-теориялық
конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ
Ш-бөлім

МАТЕРИАЛЫ
Межународной научно-теоретической
конференции
Часть II

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ
СОХРАНЕНИЯ, ВОССТАНОВЛЕНИЯ
И ОХРАНЫ БИОЛОГИЧЕСКОГО
РАЗНООБРАЗИЯ ЮЖНОГО
ПРИАРАЛЬЯ

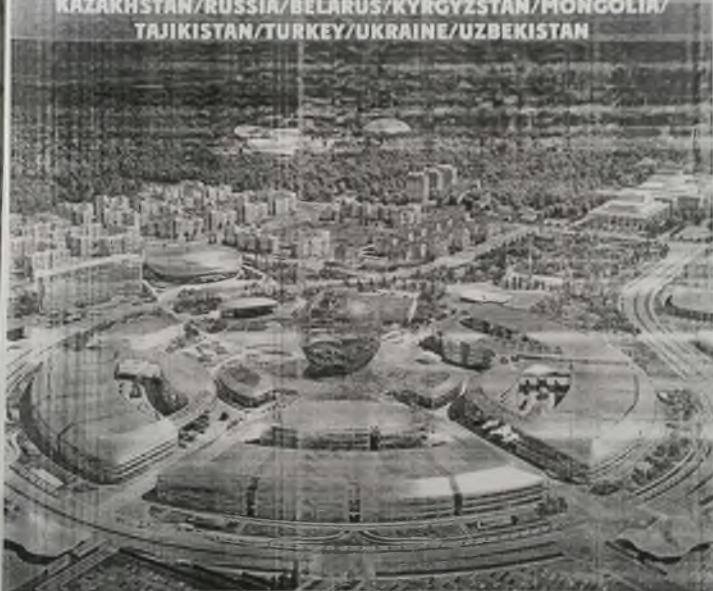
Некес - 2018

V GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2019: CENTRAL ASIA

INTERNATIONAL-SCIENTIFIC PRACTICAL CONFERENCE

KAZAKHSTAN/RUSSIA/BELARUS/KYRGYZSTAN/MONGOLIA/
TAJIKISTAN/TURKEY/UKRAINE/UZBEKISTAN

ASTANA 2019